

A hiedelmekben és hiedelmekkel élő ember

Czégényi Dóra – Keszeg Vilmos, szerk.: Emberek, szövegek, hiedelmek. Tanulmányok. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság. 2001. 206 p. /Kriza Könyvek 7./

Számos élmény és ezek dokumentumai – így a néprajzi gyűjtések – tanúskodnak arról, hogy a hiedelmek ma is szerves részét képezik egy-egy közösség és tagjai világtérképének. Ugyanezek az ismételt gyűjtőmunkák utalnak azonban arra is, hogy a hiedelmeknek nincsen önálló, stabil formájuk, csupán az adatközlő változó tudatában léteznek, és a mindenkori konkrét használatban vagy beszédhelyzetben születnek meg. Koronként, csoportonként másképp realizálódnak, vagyis a hiedelemrendszer folytonosan újrateremtődik.

Ez a felismerés felveti azt a kérdést, hogy a több évtizedes hiedelemkutatás során rögzített és megszerkesztett egységes magyar hiedelemvilág talán csak a könyvekben létezik. Ez természetesen nem kérdőjelezi meg a tematikus és regionális néphitkutatások érvényességét, hiszen a különböző témák feldolgozásához, a jelenségek elterjedésének nyomon követéséhez, a hiedelemrendszer tartalmi elemeinek bemutatásához nélkülözhetetlen a monografikus gyűjtés.

A *Kriza Könyvek* sorozat 7. köteteként megjelent *Emberek, szövegek, hiedelmek* című munka azt mutatja meg, hogy mennyire izgalmas értelmezni és megérteni a hiedelmet, illetve, hogy mekkora kihívás az emberek mindennapi használatában lévő hiedelmet, az emberek közötti viszonyokban születő-újjaszülető kultúrát kutatni. A kötetben szereplő tanulmányok mindegyikére jellemző, hogy a gyűjtés helyzetében feltáruló hiedelmek életformájára kérdeznék rá, arra hogy miként lehet ezt az orális tudást memorizálni, felidézni, működtetni vagy elmondani. Az általuk felvetett problémák és vizsgálatok a hiedelmek, a hiedelmekkel élő ember, valamint a hiedelmek reprezentációi közötti viszonyra vonatkoznak.

Hogyan aktualizálódik, hogyan differenciálódik a kollektív hagyomány? Hogyan működik, szerveződik ez a tudás, mennyiben járul hozzá egy-egy világkép kiépítéséhez? Milyen helyet foglal el a valóságértelmezésben és a cselekvésvezetésben? Részes-e a hiedelem a mindennapi tudásnak, életvitelnek és kommunikációnak? Hogyan fejeződnek ki a hiedelmek a szövegekben, hogyan működik a néphitről való kommunikáció a közösségen belül? Ugyanazt a tényt más-más személy hogyan látja és reprezentálja? Hogyan határozzák meg az adott társadalmi feltételek a közösség hiedelmeit? Hogyan befolyásolják az egyén élményei a hiedelmek létrejöttét, működését és fennmaradását? Hogyan viszonyulnak az egyes emberek saját hiedelemtudásukhoz, és hogyan hat a beszédhelyzet

azok reprezentálására? Az adatközlők hogyan viselkednek az erről a témáról való beszélgetések során? A gyűjtés – ez a szokatlan beszédhelyzet – hogyan verbalizáltatja a hiedelmeket? A kutató és az adatközlő párbeszédében, a kontextustól függően milyen extenziója van a rögzített szövegeknek?

A közreadott tanulmányok természetesen önmagukban nem adnak végleges választ mindezekre a kérdésekre, sőt a kötet egésze sem merítheti ki őket, azonban még így is szokatlanul közel visz bennünket a kultúrában élő ember felfedezéséhez, a hiedelmek létmódjának megértéséhez.

Nagy Magdolna egyetlen adatközlő hiedelemtudását vizsgálja. Mélyfúrásának szükségességét az indokolja, hogy az egyén hiedelmei nem egyeznek meg mindenben a közösség hiedelmeivel, és minden egyén világgképében más szerepe van az ilyen jellegű tudásnak. Mivel azonban az egyén értékrendje és világtérképezése csak a közösségével ütköztetve vizsgálható teljes értékűen, a szerző ezt is részletesen tárgyalja. Különösen nagy jelentőséget tulajdonít a vallásnak a csoport gondolkozásmódjának és értékrendjének alakításában. A gyűjtött adatok alapján úgy látja, hogy a hiedelmek számos elemükben összefonódtak a vallási hitképzetekkel. A tanulmányból kimaradt, ezért itt közöljük azt a nem lényegtelen információt, hogy az adatközlők többsége neoprotestáns, a tanulmányban szereplő Kása Ferenc viszont református. Emiatt óvatosan kell kezelni az egyéni és közösségi világlátás kapcsolatáról tett megállapításokat, hiszen a felekezetiileg erősen tagolt faluban a szektások világlátása igencsak különbözik a protestánsokétól. A szerző elemzése során a szöveg tartalmi elemeire helyezi a hangsúlyt, de vizsgálja azt is, hogy a hiedelmek milyen szerepet töltenek be az életvitelben, milyen mértékben határozzák meg a mindennapokat. Az eset elemzésének az a jelentősége, hogy a hiedelemkutatásban igen ritka az olyan tanulmány, amely egyetlen személy sajátos világgképét és ennek szerveződését modellálja.

A fentebb felvetett kérdések megválaszolásából Bartha-Balog Emese is magára vállalt néhányat. A tehénrontással kapcsolatos hiedelemszövegeket felhasználva az egyes hiedelmek egyéni változatait tanulmányozza. Célja a hiedelem és az ember, a hiedelem és annak verbális megfogalmazásai közötti kapcsolat értelmezése. Arra igyekszik választ keresni, hogy milyen szerepet tölthet be a hiedelem a 20. század végén élő falusi ember életében, és miként tudja az egyén összeegyeztetni egymással a mágikus és a racionális világgfelfogások követelményeit. Ennek érdekében fokozottan figyel nemcsak a szövegre, hanem a szövegmondás módjára is. Esetelemzése során elismerte és figyelembe vette, hogy a kontextus valamint a gyűjtő szerepe jelentősen befolyásolja a hiedelmek létrejöttét és reprezentálását. Tanulmányában fontos szerepet kap a hiedelmek extenziójának vizsgálata is, ennek alapján osztályozza a gyűjtött szövegeket. A szerző is utal arra, hogy a pragmatikus elemzés szempontjait, valamint a szövegelméleti téziseket hasznosító módszere nagyobb hiedelemkorpusz elemzésére nem alkalmas, ennek ellenére nagyon fontos lehet, mivel használatával az egyén és hiedelem viszonyára, a hiedelmek egyéni használatára vonatkozó információkat tudunk a felszínre hozni.

Balássy Enikő otthoni környezetben egyetlen egy család hiedelmeit igyekszik rögzíteni. Ez lehetőséget ad arra, hogy kitérjen az adatközlők egymás közötti kapcsolatára, valamint arra, hogy milyen helyet kapnak a hiedelmek a családtagok értékrendszerében, és hogyan alakítják azok sorsát, mindennapi életét. Egy délutáni beszélgetés teljes közlése, makroszöveggként kezelése lehetővé teszi annak példázását is, hogy maga a gyűjtés

situációja hogyan hat a beszélgetés folyamatára. Az elemzés is egységes egészként és eseményként kezelte a beszélgetést, és a beszélés módját elemezve a szerző nyilvánvalóvá tette, hogy az adott család hiedelmei reális extenziójúak és világértelmező funkcióval rendelkeznek.

Komáromi Tünde szintén a hiedelmeknek a mindennapi életben betöltött szerepét vizsgálja egy összetett jelenség, az ijedtség kapcsán. Nem maga a betegség hiedelemalapú, hanem a gyógyítása, mert a megfigyelt személyek szájhagyomány útján terjedő tudást alkalmaznak, amikor az ijedtséget önöntéssel gyógyítják. A dolgozat második részét képező esetelemzés tárgya egy felnőttkori ijedtség, amellyel bizonyítja, hogy az egyén pszichikai élményei valóban befolyásolják a hiedelmek létrejöttét, működését és fennmaradását. Az élmény narratív megjelenítése a hiedelmek egymás közötti viszonyából is sejtet valamit, hiszen három elbeszéléstípus jellemzőit hordozza.

Czégényi Dóra szintén hiedelemközi viszonyokról, a hiedelemrendszer belső mobilitásáról és funkcióváltozásairól ír két szilágysági település hiedelmei kapcsán. Tereptapasztalatai szerint a hagyományos hiedelmek egyrészt ugyan sorvadnak, de ugyanakkor folytonosan ki is egészülnek új elemekkel. Értelmezésében kitüntetett helyet foglal el két reprezentatív alak, a román pap és a boszorkány hiedelemkörének „biológiája”. E témák kapcsán nemcsak a két közösség hiedelmeinek tartalmi elemeit, hanem azok funkcióit, valamint beszélgetőtársainak a hiedelmekkel szembeni magatartását is vizsgálja. Érinti, hogy a közösségen belül miként és miért működik a hiedelemről való kommunikáció, de jobban foglalkoztatja az, hogy a beszélgetőtársai hogyan reprezentálják a hiedelmeket a néprajzi gyűjtés helyzetében. A szerteágazó tanulmány egy másik része a nézőpontoktól függő, csak az előadásban jelenvaló hiedelmekről tesz megállapításokat.

Bármilyen kérdést járjon is körül a szerző a hiedelmek értelmezésekor, valamilyen módon érintenie kell a kommunikáció és interakció kérdését. Ez elmondható a kötetben közreadott tanulmányok mindegyikéről, hiszen a különböző példák kapcsán a szerzők a *szóbeliségben* élő néphitre reflektálnak mint sajátos tudatformára, meghatározott jelenségek értelmezési keretére, az egyéni és társadalmi életben alkalmazott cselekvési stratégiákra, valamint a kutató által problémává előléptetett kulturális jelenségre.

Ez nem véletlen, hiszen a szóbeliség mint kommunikációs mód máig az információszerzés egyik legfőbb lehetősége, különösen az olyan rejtőzködő jelenségek esetén, mint a hiedelmek. A gyűjtő – kívülálló lévén – a hiedelmeket többnyire csak verbális kifejezésekben ragadhatja meg. A hiedelmek azonban nemcsak nyelvi formában és főként nemcsak narratív szövegekben fogalmazódnak meg, hanem a kommunikációs folyamatban más kódolással is hagyományozódhatnak. Gondoljunk csak a hiedelemtárgyakra, a hiedelemcselekvésekre, a hiedelemábrázolásokra és a hiedelemviszonyokra. Jó lenne, ha a sorozat valamelyik következő kötetét ezeknek a kommunikációs eszközöknek a vizsgálatára szentelnék.